

Θουκυδίδου

«Περικλέους Επιτάφιος»

(Θουκυδίδου, Ιστορία, Βιβλίο Β, κεφ. 34 – 47)

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 34:

«Εισαγωγικά στοιχεία για την ταφή των νεκρών του πολέμου στον επιτάφιο λόγο που εκφώνησε ο Περικλής»

Κείμενο:

Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χειμῶνι Ἀθηναῖοι τῷ πατρίῳ νόμῳ χρώμενοι δημοσίᾳ ταφᾷ ἐποίησαντο τῶν ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πρώτων ἀποθανόντων τρόπον τοῖον. τὰ μὲν ὅστ᾽ ἀποτίθενται τῶν ἀπογενομένων πρότερον σκηνὴν ποιήσαντες, καὶ ἐπιφέρει τῷ αὐτοῦ ἕκαστος ἢ τι βούληται· ἐπειδὴν δὲ ἡ ἐκφορὰ ἦ, λάρνακας κυπαρισσίας ἄγουσιν ἄμαξαι, φυλῆς ἐκάστης μίαν· ἔνεστι δὲ τὰ ὅστ᾽ ἢς ἕκαστος ἦν φυλῆς. μία δὲ κλίνη κενὴ φέρεται ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν, οἳ ἂν μὴ εὔρεθῶσιν ἐς ἀνάρεσιν. ζυνεκφέρει δὲ ὁ βουλόμενος καὶ ἄστων καὶ ξένων, καὶ γυναῖκες πάρισιν αἱ προσήκουσαι ἐπὶ τὸν τάφον ὀλοφυρόμεναι. τιθέασιν οὖν ἐς τὸ δημόσιον σῆμα, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ καλλίστου προασταίου τῆς πόλεως, καὶ αἰᾶ ἐν αὐτῷ θάπτουσι τοὺς ἐκ τῶν πολέμων, πλὴν γε τοὺς ἐν Μαραθῶνι· ἐκαίνων δὲ διαπρεπῆ τὴν ἀρετὴν κρίναντες αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἐποίησαν. ἐπειδὴν δὲ κρύψωσι γῆν, ἀνὴρ ἡρημένος ὑπὸ τῆς πόλεως, ὃς ἂν γνώμη τε δοκῆ μὴ ἀξύνετος εἶναι καὶ ἀξιώσει προήκη, λέγει ἐπ' αὐτοῖς ἔπαινον τὸν πρέποντα· μετὰ δὲ τοῦτο ἀπέρχονται. ὧδε μὲν θάπτουσιν· καὶ διὰ παντὸς τοῦ πολέμου, ὅποτε ζυμβαίῃ αὐτοῖς, ἐχρῶντο τῷ νόμῳ. ἐπὶ δ' οὖν τοῖς πρώτοις τοῖσδε Περικλῆς ὁ Ξανθίππου ἡρέθη λέγειν. καὶ ἐπειδὴ καιρὸς ἐλάμβανε, προελθὼν ἀπὸ τοῦ σήματος ἐπὶ βῆμα ὑψηλὸν πεποιημένον, ὅπως ἀκούοιτο ὡς ἐπὶ πλεῖστον τοῦ ὄμιλου, ἔλεγε τοιάδε.

Μετάφραση:

Και τον ίδιο χειμώνα οι Αθηναίοι κρατώντας το πατροπαράδοτο έθιμο κήδευσαν με δημοσία τελετή τους πρώτους που σκοτώθηκαν σ' αυτόν τον πόλεμο με τον εξής τρόπο. Εκθέτουν τα οστά των νεκρών για δύο μέρες, αφού φτιάξουν εξέδρα, και φέρνει ο καθένας στο δικό του, ό,τι θέλει (ή αν θέλει κάτι). Και όταν έρθει η ώρα της εκφοράς, άμαξες μεταφέρουν οστεοθήκες κυπαρισσένιες, μία (οστεοθήκη) για κάθε φυλή. Και βρίσκονται τα οστά (στην οστεοθήκη της φυλής) στην οποία ανήκε ο καθένας. Και ένα φέρετρο σκεπασμένο με νεκρικό σεντόνι το μεταφέρουν στα χέρια άδειο, αυτό των εξαφανισμένων, οι οποίοι δε βρέθηκαν για περισυλλογή και ταφή. Και παίρνει μέρος στη νεκρώσιμη πομπή όποιος θέλει και από τους πολίτες και από τους ξένους, και οι γυναίκες, που είναι συγγενείς, παρευρίσκονται μοιρολογώντας πάνω στον τάφο. Τους θάβουν λοιπόν στο δημόσιο νεκροταφείο, το οποίο βρίσκεται στο μεγαλύτερο προάστιο της πόλης, και πάντα σ' αυτό θάβουν τους νεκρούς των μαχών, εκτός βέβαια από εκείνους που έπεσαν στο Μαραθώνα. Εκείνων την ανδρεία, επειδή την έκριναν ξεχωριστή, γι' αυτό (εκεί) έκαναν και τον τάφο τους. Και όταν τους σκεπάσουν με χώμα, άνδρας εκλεγμένος από την πόλη, ο οποίος όχι μόνο φαίνεται πολύ συνετός, αλλά και επιβάλλεται με το κύρος του, λέει πάνω στον τάφο τους τον έπαινο που αρμόζει. Και μετά από αυτό φεύγουν. Μ' αυτόν τον τρόπο λοιπόν γίνεται η ταφή. Και σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, σε κάθε παρόμοια περίπτωση, κρατούσαν το έθιμο. Και εκλέχτηκε λοιπόν να μιλήσει για αυτούς εδώ τους πρώτους (νεκρούς) ο Περικλής ο γιος του Ξανθίππου. Και όταν έφτασε η ώρα, αφού προχώρησε από τον τάφο σε εξέδρα, που την είχαν κάνει υψηλή, για να ακούγεται σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο μέρος του συγκεντρωμένου πλήθους, έλεγε περίπου αυτά τα λόγια.

Περίληψη:

Το χειμώνα του 431/430 π.Χ. οι Αθηναίοι έθαψαν τους νεκρούς του πρώτου χρόνου του Πελοποννησιακού Πολέμου. Περιγραφή του τρόπου επίσημης ταφής των νεκρών του πολέμου. Η εκλογή του Περικλή, για να εκφωνήσει τον επιτάφιο αυτό λόγο.

ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ «ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ»
(Κεφάλαια: 35 – 46)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 35:

«Προοίμιο – Στάση του Περικλή απέναντι στο θεσμό και κρίση του για την αξιοπιστία του επαίνου των νεκρών»

Κείμενο:

«Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἐνθάδε ἤδη εἰρηκότων ἐπαινοῦσι τὸν προσθέντα τῷ νόμῳ τὸν λόγον τόνδε, ὡς καλὸν ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων θαπτομένοις ἀγορεύεσθαι αὐτόν. ἐμοὶ δὲ ἀρκοῦν ἂν ἐδόκει εἶναι ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργῳ γενομένων ἔργῳ καὶ δηλοῦσθαι τὰς τιμὰς, οἷα καὶ νῦν περὶ τὸν τάφον τόνδε δημοσίᾳ παρασκευασθέντα ὁρᾶτε, καὶ μὴ ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ πολλῶν ἀρετὰς κινδυνεύεσθαι εὖ τε καὶ χεῖρον εἰπόντι πιστευθῆναι. χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιουῖται. ὅ τε γὰρ ξυνειδῶς καὶ εὖνους ἀκροατῆς τάχ' ἂν τι ἐνδοεστέρωσ πρὸς ἃ βούλεται τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι, ὅ τε ἄπειρος ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀκούοι. μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἐπαινοὶ εἰσι περὶ ἐτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἰκανὸς εἶναι δρᾶσαι τι ὧν ἠκουσεν· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. ἐπειδὴ δὲ τοῖς πάλαι οὕτως ἐδοκιμάσθη ταῦτα καλῶς ἔχειν, χρῆ καὶ ἐμὲ ἐπόμενον τῷ νόμῳ πειράσθαι ὑμῶν τῆς ἐκάστου βουλήσεώς τε καὶ δόξης τυχεῖν ὡς ἐπὶ πλεῖστον».

Μετάφραση:

Οι περισσότεροι βέβαια από όσους έχουν μιλήσει ως τώρα εδώ επαινούν αυτόν που πρόσθεσε στην καθιερωμένη συνήθεια (τελετή) το λόγο αυτό, γιατί θεωρούν ότι είναι καλό να εκφωνείται αυτός προς τιμήν των νεκρών των πολέμων. Σε μένα όμως θα φαινόταν πως είναι αρκετό σε ανθρώπους που αποδείχτηκαν γενναίοι με έργα, με έργα να εκδηλώνονται και οι τιμές, όπως αυτά που τώρα βλέπετε ότι παρασκευάστηκαν με δημόσια φροντίδα γι' αυτήν εδώ την ταφή, και να μην εξαρτάται η αξιοπιστία της αρετής πολλών από έναν άνδρα, αν μιλήσει καλά ή άσχημα. Γιατί είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς με επιτυχία σε θέμα που με πολύ κόπο εξασφαλίζεται η εντύπωση ότι (ο ρήτορας) λέει την αλήθεια. Γιατί αυτός που έχει άμεση γνώση και άρα είναι ευνόϊκός ακροατής ίσως να νομίσει ότι αυτά λέγονται κάπως κατώτερα από αυτά που θέλει (να ακούσει ή να λεχθούν) και από αυτά που γνωρίζει καλά (ότι έγιναν), και αυτός πάλι που δεν τα γνωρίζει ίσως νομίσει, από φθόνο, ότι μερικά εξογκώνονται, αν τύχει να ακούσει κάτι που ξεπερνά τη δύναμή του. Γιατί οι έπαινοι που λέγονται για τους άλλους είναι ανεκτοί μέχρι αυτό, ως το σημείο που ο καθένας νομίζει ότι και ο ίδιος είναι ικανός να κατορθώσει κάτι από αυτά που άκουσε. Επειδή όμως αμέσως φθονούν, γι' αυτό και δεν πιστεύουν, σ' ό,τι ξεπερνά τις δυνάμεις τους από εκείνα (που άκουσε ο καθένας). Επειδή όμως αυτά δοκιμάστηκαν από τους παλαιούς και κρίθηκαν πως έτσι (που έχουν) είναι καλά, πρέπει και εγώ ακολουθώντας το έθιμο να προσπαθήσω να ικανοποιήσω, όσο το δυνατόν περισσότερο, την επιθυμία και την προσδοκία του καθενός από σας.

Περίληψη:

Ο ρήτορας προτιμά να εκφράζονται με έργα οι τιμές στους νεκρούς του πολέμου. Ο λόγος της προτιμήσεώς του αυτής είναι το ότι με τον επιτάφιο λόγο η τιμή των νεκρών εξαρτάται από την ικανότητα του ρήτορα και από τη διάθεση των πολλών ακροατών. Παρ' όλα αυτά υποχωρεί στην καθιερωμένη συνήθεια και θα προσπαθήσει, λέει, να ικανοποιήσει τον κάθε είδους ακροατή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 36:

«Εισαγωγική πρόθεσις – Ο Περικλής σημειώνει τι θα αναπτύξει εκτενώς. Έπαινος προγόνων – πατέρων (36, 1-2), έπαινος συγγρόνων (36, 3), δήλωση για το κύριο θέμα»

Κείμενο:

«Ἐρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοῦδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδεσθαι. τὴν γὰρ χώραν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῆ τῶν ἐπιγυνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδωσαν. καὶ ἐκᾶνοι τε ἄξιοι ἐπαινοῦ καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ πατέρες ἡμῶν· κτησάμενοι γὰρ πρὸς οἷς ἐδέξαντο ὅσῃν ἔχομεν ἀρχὴν οὐκ ἀπόνως ἡμῖν τοῖς νῦν προσκατέλιπον. τὰ δὲ πλεῖω αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἶδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἐπηυξήσαμεν καὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι παρεσκευάσαμεν καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην ἀνταρκεστάτην. ὧν ἐγὼ τὰ μὲν κατὰ πολέμους ἔργα, οἷς ἕκαστα ἐκτήθη, ἢ εἴ τι αὐτοὶ ἢ οἱ πατέρες ἡμῶν βάρβαρον ἢ Ἑλληνα πολέμιον ἐπιόντα προθύμως ἠμυνάμεθα, μακρηγορεῖν ἐν εἰδόσιν οὐ βουλόμενος ἐάσω· ἀπὸ δὲ οἷας τε ἐπιτηδεύσεως ἤλθομεν ἐπ' αὐτὰ καὶ μεθ' οἷας πολιτείας καὶ τρόπων ἐξ οἷων μεγάλα ἐγένετο, ταῦτα δηλώσας πρῶτον εἴμι καὶ ἐπὶ τὸν

τῶνδε ἔπαινον, νομίζων ἐπὶ τε τῷ παρόντι οὐκ ἂν ἀπρεπῆ λεχθῆναι αὐτὰ καὶ τὸν πάντα ὄμιλον καὶ ἀστῶν καὶ ξένων ζύμφορον εἶναι ἑπακοῦσαι αὐτῶν».

Μετάφραση:

Θα αρχίσω λοιπόν από τους προγόνους πρώτα. Γιατί είναι δίκαιο και συνάμα ταιριαστό σε περίπτωση, όπως η σημερινή, να δίνεται σ' αυτούς η τιμή της θύμησης. Γιατί οι ίδιοι πάντα κατοικώντας τη χώρα, καθώς η μία γενιά διαδεχόταν την άλλη, μας την παρέδωσαν ελεύθερη μέχρι τώρα χάρι στην ανδρεία τους. Και εκείνοι λοιπόν είναι άξιοι επαίνου και ακόμη περισσότερο οι πατέρες μας. Γιατί αφού απέκτησαν με πολύ μόχθο, εκτός από εκείνα που κληρονόμησαν, όση εξουσία έχουμε, τα άφησαν σε μας τους τωρινούς. Και το μεγαλύτερο μέρος της εξουσίας αυτής το προσθέσαμε εμείς οι ίδιοι, που βρισκόμαστε περίπου σήμερα σε ώριμη ηλικία και ετοιμάσαμε την πόλη μας, ώστε να είναι απόλυτα αυτόρκτης σε όλα και για πόλεμο και για ειρήνη. Αυτῶν εγῶ τα πολεμικά κατορθῶματα, με τα οποία κατακτήθηκε κάθε μέρος, ἢ αν κάπως εμείς οι ίδιοι ἢ οι πατέρες μας αποκρούσαμε με προθυμία εχθρό βάρβαρο ἢ Ἑλληνα που ἔκανε επίθεση εναντίον μας, θα τα παραλείψω, γιατί δε θέλω να μακρηγορήσω σ' αυτούς που τα γνωρίζουν καλά. Από ποιες ὁμῶς αρχές φτάσαμε σ' αυτό το σημείο ακμῆς και με ποια μορφή πολιτεύματος και με ποιους τρόπους ζωῆς ἔγιναν αυτά μεγάλα, αυτά αφού παρουσιάσω πρώτα, θα ἔρθω και στον ἔπαινο αυτῶν ἐδῶ (δηλ. τῶν νεκρῶν), γιατί νομίζω ὅτι και στην περίπτωση μας θα ἴταν ταιριαστό να ειπωθῶν αυτά και ὅτι ἀκόμη εἶναι συμφέρον να ακούσει αυτά προσεκτικά ὄλο το συγκεντρωμένο πλῆθος και τῶν πολιτῶν και τῶν ξένων.

Περίληψη:

Ο Περικλῆς ἐπαινεῖ τους προγόνους, τους πατέρες και τους συγγρόνους. Στη συνέχεια δηλώνει πως θα παραλείψει την ἀνάλυση τῶν πολεμικῶν κατορθῶματῶν, ἐπειδὴ εἶναι γνωστά. Τέλος, ἐξηγεῖ την πρόθεσή του να ἀναλύσει τα αἷτια της δημιουργίας του αθηναϊκοῦ μεγαλείου (γενικό πνεῦμα, δημόσια και ιδιωτική ζωῆ) και ὕστερα να προχωρήσει στον ἔπαινο τῶν προκείμενων νεκρῶν.

Σημείωση:

- α. ΠΡΟΓΟΝΟΙ: ἀπό τη μυθική εποχή ως το τέλος τῶν Μηδικῶν πολέμων (479 π.Χ.).
- β. ΠΑΤΕΡΕΣ: ἀπό το 478 π.Χ. (α' αθηναϊκή συμμαχία) ως το 446/5 π.Χ. (τριακονταετείς σπονδές).
- γ. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΓΕΝΙΑ: ἀπό το 445 π.Χ. ως την εποχή τῶν ομήλικων του Περικλή (60 ἐτῶν το 431 π.Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 37:

«Σχέσεις πολιτείας και πολίτη»

Κείμενο:

«Χρῶμεθα γὰρ πολιτεία οὐ ζηλούση τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἑτέρους, καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκᾶν δημοκρατία κεκλήται· μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκίμῳ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεόν ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων γέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιῶματος ἀφανεία κεκόλυται. ἐλευθέρως δὲ τὰ τε πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύομεν καὶ ἐς τὴν πρὸς ἀλλήλους τῶν καθ' ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων ὑποψίαν, οὐ δι' ὀργῆς τὸν πέλας, εἰ καθ' ἡδονὴν τι δρᾶ, ἔχοντες, οὐδὲ ἀζημίους μὲν, λυπηρὰς δὲ τῇ ὄψει ἀχθηδόνας προστιθέμενοι. ἀνεπαχθῶς δὲ τὰ ἴδια προσομιλοῦντες τὰ δημόσια διὰ δέος μάλιστα οὐ παρανομοῦμεν, τῶν τε αἰᾶ ἐν ἀρχῇ ὄντων ἀκροᾶσαι καὶ τῶν νόμων, καὶ μάλιστα αὐτῶν ὅσοι τε ἐπ' ὀφελεία τῶν ἀδικουμένων κείνται καὶ ὅσοι ἄγραφοι ὄντες αἰσχύνην ὁμολογουμένην φέρουσιν».

Μετάφραση:

Ἔχουμε δηλαδή πολίτευμα που δε ζηλεύει τους νόμους τῶν ἄλλων, περισσότερο ὁμῶς εμείς οι ίδιοι εἶμαστε παράδειγμα σε μερικούς παρά μιμητές ἄλλων. Και το πολίτευμά μας ως προς το ὄνομα καλεῖται δημοκρατία, γιατί η εξουσία δε βρίσκεται στα χέρια τῶν λίγων, ἀλλὰ τῶν πολλῶν. Και ὄλοι ἔχουν τα ἴδια δικαιῶματα ἀπέναντι στους νόμους για τις ιδιωτικές τους διαφορές, ὅσον αφορά ὁμῶς την προσωπική τους ἐπιβολή, ἀνάλογο με το πῶς ο καθένας ξεχωρίζει σε κάτι, προτιμᾶται πιο πολύ στα δημόσια ἀξιώματα, ἐπειδὴ εἶναι ἰκανός, παρά ἐξαιτίας της σειράς του (=της κοινωνικής του τάξης), οὔτε αν πάλι εἶναι φτωχός, ἐφόσον βέβαια μπορεῖ να προσφέρει κάτι καλό στην πόλη, ἐμποδίζεται ἀπὸ την ἀσημότητα της κοινωνικής του θέσης. Και ὄχι μόνο τις σχέσεις μας με την

πολιτεία τις διέπει ελευθερία, αλλά και στις καθημερινές μας ασχολίες είμαστε απαλλαγμένοι από καχυποψία μεταξύ μας και δεν αγανακτούμε με το γείτονά μας, αν κάνει κάτι όπως του αρέσει, ούτε παίρνουμε απέναντί του το ύφος θυμωμένου, πράγμα που δεν επιφέρει ποινή, βλάπτει όμως. Και ενώ στις ιδιωτικές μας υποθέσεις δεν ενοχλεί ο ένας τον άλλο, στη δημόσια ζωή από εσωτερικό σεβασμό κυρίως δεν παρανομούμε, υπακούοντας σ' αυτούς που κάθε φορά διοικούν την πόλη και στους νόμους και κυρίως σε όσους απ' αυτούς ισχύουν για ωφέλεια αυτών που αδικούνται και σε όσους αν και είναι άγραφοι φέρνουν ντροπή αναμφισβήτητη.

Περίληψη:

Το πολίτευμα της Αθήνας δεν είναι μίμηση, αλλά πρότυπο. Δημοκρατία σημαίνει κυριαρχία της πλειοψηφίας. Υπάρχει όμως ισότητα όλων απέναντι στους νόμους, ενώ στα αξιώματα ανεβαίνουν οι ικανοί, χωρίς να αποκλείονται οι φτωχοί. Ελευθερία στην ιδιωτική ζωή και σεβασμός στους άρχοντες και στους νόμους στη δημόσια ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 38:

«**Η ευχαρίστηση από τα πνευματικά και υλικά αγαθά**»

Κείμενο:

«Καὶ μὴν καὶ τῶν πόνων πλείστας ἀναπαύλας τῇ γνώμῃ ἐπορισάμεθα, ἀγῶσι μὲν γε καὶ θυσίαις διητησίοις νομίζοντες, ἰδίαις δὲ κατασκευαῖς εὐπρεπέσιν, ὧν καθ' ἡμέραν ἢ τέρψις τὸ λυπηρὸν ἐκπλήσσει. ἐπεσέρχεται δὲ διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα, καὶ ξυμβαίνει ἡμῖν μὴδὲν οἰκειότερα τῇ ἀπολαύσει τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ γιγνόμενα καρποῦσθαι ἢ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων».

Μετάφραση:

Και πέρα απ' αυτά, φροντίσαμε να βρούμε πολλούς τρόπους ανάπαυσης των κόπων για το πνεύμα μας, έχοντας τη συνήθεια να τελούμε αγώνες και θυσίες που καλύπτουν βέβαια ολόκληρο το χρόνο και περιποιημένα νοικοκυριά, από τα οποία η ευχαρίστηση που πορίζομαστε καθημερινά διώχνει μακριά τη λύπη. Και εισάγονται, λόγω του μεγέθους της πόλης από όλον τον κόσμο τα πάντα και συμβαίνει σε μας τα αγαθά που δημιουργούνται εδώ να τα απολαμβάνουμε με την ίδια ευκολία με αυτά των άλλων ανθρώπων.

Περίληψη:

Αγώνες και γιορτές με θυσίες είναι η συνηθισμένη ψυχαγωγία του Αθηναίου. Την αφθονία των υλικών αγαθών εξασφαλίζει εξίσου τόσο η εσωτερική παραγωγή, όσο και το εισαγωγικό εμπόριο οποιουδήποτε αγαθού από οποιαδήποτε χώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 39:

«**Υπεροχή των Αθηναίων απέναντι στους Λακεδαιμόνιους στα πολεμικά**»

Κείμενο:

«Διαφέρομεν δὲ καὶ ταῖς τῶν πολεμικῶν μελέταις τῶν ἐναντίων τοῖσδε. τὴν τε γὰρ πόλιν κοινὴν παρέχομεν, καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε ξηνηλασίαις ἀπαίργομέν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος, ὃ μὴ κρυφθὲν ἂν τις τῶν πολεμίων ἰδὼν ὠφεληθεῖη, πιστεύοντες οὐ ταῖς παρασκευαῖς τὸ πλεόν καὶ ἀπάταις ἢ τῷ ἄφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐς τὰ ἔργα εὐψύχῳ· καὶ ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθύς νεοὶ ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται, ἡμεῖς δὲ ἀνειμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἦσσαν ἐπὶ τοὺς ἰσοπαλεῖς κινδύνους χωροῦμεν. τεκμήριον δέ· οὔτε γὰρ Λακεδαιμόνιοι καθ' ἑαυτούς, μεθ' ἀπάντων δὲ ἐς τὴν γῆν ἡμῶν στρατεύουσι, τὴν τε τῶν πέλας αὐτοὶ ἐπελθόντες οὐ χαλεπῶς ἐν τῇ ἄλλοτρίᾳ τοὺς περὶ τῶν οἰκείων ἀμυνομένους μαχόμενοι τὰ πλείω κρατοῦμεν. ἄθροα τε τῇ δυνάμει ἡμῶν οὐδεὶς ποὺ πολέμιος ἐνέτυχε διὰ τὴν τοῦ ναυτικοῦ τε ἅμα ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἐν τῇ γῇ ἐπὶ πολλὰ ἡμῶν αὐτῶν ἐπίπεμψιν· ἦν δὲ που μορίῳ τινὶ προσμαίξωσι, κρατήσαντές τέ τινας ἡμῶν πάντας ἀυχοῦσιν ἀπεῶσθαι καὶ νικηθέντες ὑφ' ἀπάντων ἡσσησθαι. καίτοι εἰ ῥαθυμία μᾶλλον ἢ πόνων μελέτη καὶ μὴ μετὰ νόμον τὸ πλεόν ἢ τρόπων ἀνδρείας ἐθέλομεν κινδυνεύειν, περιγίγνεται ἡμῖν τοῖς τε μέλλουσιν ἀλγεινοῖς μὴ προκαμνεῖν, καὶ ἐς αὐτὰ ἐλθοῦσι μὴ ἀτολμοτέρους τῶν αἰᾶ μοχθούτων φαίνεσθαι, καὶ ἔν τε τούτοις τὴν πόλιν ἀξίαν εἶναι θαυμάζεσθαι καὶ ἔτι ἐν ἄλλοις».

Μετάφραση:

Και διαφέρουμε από τους αντιπάλους μας και ως προς την πολεμική εκπαίδευση στα εξής σημεία. Και προσφέρουμε δηλαδή την πόλη μας ανοιχτή σ' όλους και σε καμιά περίπτωση με απελάσεις ξένων δεν εμποδίζουμε κανένα ή από ένα μάθημα ή από ένα θέαμα, το οποίο αν δεν κρυβόταν καλά και το έβλεπε κάποιος από τους εχθρούς θα μπορούσε να ωφεληθεί, γιατί εμείς έχουμε εμπιστοσύνη όχι τόσο στις πολεμικές προετοιμασίες και στις απάτες, όσο στην προσωπική μας ευψυχία την ώρα της μάχης. Και στο εκπαιδευτικό σύστημα εκείνοι με επίπονη άσκηση αμέσως από τη νεανική τους ηλικία κιάλας επιδιώκουν να γίνουν ανδρείοι, εμείς όμως, αν και ζούμε άνετα, βαδίζουμε με καθόλου κατώτερο φρόνημα στους ίδιους μεγάλους κινδύνους. Και απόδειξη αυτών είναι το εξής. Οι Λακεδαιμόνιοι δηλαδή εκστρατεύουν ενάντια στη χώρα μας, όχι μόνοι τους, αλλά με όλους μαζί τους συμμάχους τους, ενώ εμείς μόνοι μας, όταν εισβάλουμε στη χώρα των άλλων, ενώ πολεμάμε σε ξένη χώρα εύκολα νικάμε τις περισσότερες φορές αυτούς που αμύνονται για την υπεράσπιση της πατρίδας τους. Και συγκεντρωμένη τη δύναμή μας κανείς εχθρός μέχρι τώρα δεν την αντιμετώπισε, γιατί εμείς ταυτόχρονα και για το ναυτικό μας φροντίζουμε και επειδή σε πολλά μέρη της στεριάς στέλνουμε στρατό από μας τους ίδιους. Και αν κάπου συγκρουστούν με ένα μέρος από μας, αν νικήσουν κάποιους από μας, καυχούνται ότι μας έτρεψαν σε φυγή όλους και αν νικηθούν (ισχυρίζονται) ότι νικήθηκαν από όλους. Κι όμως, αν ριχνόμαστε πρόθυμοι στον κίνδυνο, ζώντας πιο πολύ με ανέσεις παρά με επίπονη άσκηση και με ανδρεία, που δεν πηγάζει τόσο από την επιβολή του νόμου, όσο από τον τρόπο της ζωής μας, μένει σε μας το κέρδος να μην κουραζόμαστε προκαταβολικά για δύσκολες στιγμές που είναι να έρθουν και όταν βρεθούμε σ' αυτές να μη φαινόμεστε κατώτεροι στην τόλμη από εκείνους που πασχίζουν αδιάκοπα, και (λέω ότι) αξίζει κανείς να θαυμάζει την πόλη και γι' αυτά και για άλλα.

Περίληψη:

Οι Αθηναίοι υπερέχουν από τους Λακεδαιμόνιους στα πολεμικά σε δύο σημεία: α) δεν εφαρμόζουν απελάσεις, β) στην αγωγή αφήνουν στους πολίτες άνεση, ενώ οι Λακεδαιμόνιοι επιβάλλουν σκληρές ασκήσεις από νεαρή ηλικία. Παρ' όλα αυτά όμως, μπροστά στους κινδύνους οι Αθηναίοι παρουσιάζονται ισοδύναμοι μ' εκείνους. Απόδειξη είναι οι πολεμικές επιτυχίες των Αθηναίων, παρ' ότι εκστρατεύουν μόνοι τους και με διασπασμένες δυνάμεις στην ξηρά και στη θάλασσα, σε αντίθεση με τους Λακεδαιμόνιους. Αποτέλεσμα αυτών είναι το ότι οι Αθηναίοι ζουν ελεύθερη ζωή και είναι τολμηροί στον πόλεμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 40:

«Συνδυασμός θεωρίας και πράξης και κοινωνική αρετή»

Κείμενο:

«Φιλοκαλοῦμέν τε γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας· πλοῦτῳ τε ἔργου μᾶλλον καιρῷ ἢ λόγῳ κόμπῳ χρώμεθα, καὶ τὸ πένεσθαι οὐχ ὁμολογεῖν τινὶ αἰσχρὸν, ἀλλὰ μὴ διαφεύγειν ἔργῳ αἰσχίον. ἔνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκαῖον ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἐτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοι τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γινώσκειν· μόνοι γὰρ τὸν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ οἱ αὐτοὶ ἦτοι κρίνομεν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἠγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δαῖ ἔργῳ ἔλθειν. διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ περι ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὁ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει. κράτιστοι δ' ἂν τὴν ψυχὴν δικαίως κριθαῖεν οἱ τὰ τε δεινὰ καὶ ἡδέα σαφέστατα γινώσκοντες καὶ διὰ ταῦτα μὴ ἀποτρεπόμενοι ἐκ τῶν κινδύνων. καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἐνηντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. βεβαιώτερος δὲ ὁ δρᾶσας τὴν χάριν ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σφάζειν· ὁ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων. καὶ μόνοι οὐ τοῦ ζυμφέροντος μᾶλλον λογισμῷ ἢ τῆς ἐλευθερίας τῷ πιστῷ ἀδεῶς τινὰ ὠφελοῦμεν».

Μετάφραση:

Και αγαπάμε δηλαδή το ωραίο και μένουμε απλοί και καλλιεργούμε το πνεύμα μας χωρίς να γινόμαστε μαλθακοί. Και χρησιμοποιούμε τον πλούτο πιο πολύ για να έχουμε τη δυνατότητα για κάποιο έργο, παρά σαν αφορμή για καυχισές, και δεν είναι ντροπή να ομολογεί κανείς τη φτώχεια του, αλλά είναι ντροπή να μην προσπαθήσει με τη δουλειά του να την αποφύγει. Και συμβαίνει σ' εμάς τους ίδιους να φροντίζουμε ταυτόχρονα με τις ιδιωτικές μας υποθέσεις και τα πολιτικά, και σε κάθε πολίτη (συμβαίνει) να κατέχει ικανοποιητικά τα πολιτικά, ενώ καταγίνεται με διαφορετική απασχόληση. Γιατί μόνοι εμείς αυτόν που δε μετέχει καθόλου στα πολιτικά τον θεωρούμε όχι φιλήσυχο, αλλά άχρηστο, και εμείς οι ίδιοι ή τουλάχιστον διατυπώνουμε ορθές σκέψεις για τα ζητήματα της πόλης ή τα μελετούμε σωστά, γιατί θεωρούμε ότι τα λόγια δε βλάπτουν τα έργα, αλλά

περισσότερο βλέπει να μη διαφωτιστούμε πιο μπροστά με το λόγο, πριν προβούμε σε ενέργειες για όσα πρέπει (να γίνουν). Γιατί μας διακρίνει κάτι το ξεχωριστό και ως προς αυτό, ώστε και να τολμούμε εμείς οι ίδιοι πάρα πολύ και να υπολογίζουμε με πολύ μεγάλη ακρίβεια τις συνέπειες, για όσα επιχειρήσουμε. Ενώ αντίθετα τους άλλους η άγνοια τους οδηγεί σε αλόγιστο θάρρος, η σκέψη όμως σε δισταγμό. Και πιο δυνατοί στο πνεύμα δίκαια θα μπορούσαν να θεωρηθούν εκείνοι που γνωρίζουν πάρα πολύ καλά και τα δεινά (του πολέμου) και τα ευχάριστα (της ειρήνης) κι όμως εξαιτίας αυτών δεν προσπαθούν ν' αποφύγουν τους κινδύνους. Και ως προς την ευεργετική διάθεση, είμαστε αντίθετοι με τους πολλούς. Γιατί χωρίς να μας ευεργετούν, αλλά ευεργετώντας αποκτούμε φίλους. Και σταθερότερος φίλος είναι ο ευεργέτης, εφόσον επιδιώκει να παραμένει η ευγνωμοσύνη του ευεργετημένου, με τη συμπάθεια που δείχνει σ' αυτόν. Ο ευεργετημένος όμως είναι πιο απρόθυμος, επειδή γνωρίζει ότι θα ανταποδώσει την ευεργεσία, όχι για να του χρωστούν ευγνωμοσύνη, αλλά για εξόφληση του χρέους. Και μόνοι εμείς χωρίς δισταγμό βοηθούμε κάποιον, όχι περισσότερο από υπολογισμό συμφέροντος, όσο από το φιλελεύθερο φρόνημά μας.

Περίληψη:

Οι Αθηναίοι συνδυάζουν την αγάπη του ωραίου με την απλότητα, τη θεωρία με την ανδρεία, τον πλούτο με την ψυχική ακεραιότητα και δύναμη, την ατομική δράση και τη δημόσια πολιτική ζωή, το λόγο και την πράξη, την τόλμη και τη σκέψη. Οι Αθηναίοι είναι αγνοί φίλοι με πίστη στην αξία της ελεύθερης ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 41:

«Ανακεφαλαίωση για τα σχετικά με το πολίτευμα – Αρχή επαίνου των προκείμενων νεκρών»

Κείμενο:

«Ξυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλείστ' ἄν εἶδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστ' ἄν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὐταρκες παρέχεσθαι. καὶ ὡς οὐ λόγων ἐν τῷ παρόντι κόμπος τάδε μᾶλλον ἢ ἔργων ἐστὶν ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ δύναμις τῆς πόλεως, ἣν ἀπὸ τῶνδε τῶν τρόπων ἐκτησάμεθα, σημαίνει. μόνη γὰρ τῶν νῦν ἀκοῆς κρείσσων ἐς πᾶσαν ἔρχεται, καὶ μόνη οὔτε τῷ πολέμῳ ἐπελθόντι ἀγανάκτησιν ἔχει ὑφ' οἴων κακοπαθεῖ οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμνιν ὡς οὐχ ὑπ' ἀξίων ἄρχεται. μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δὴ τοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θανατοσθησόμεθα, καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὀμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεσι μὲν τὸ αὐτίκα τέρπει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἢ ἀλήθεια βλάψει, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κάγαθῶν αἰδία ξυγκατοικίσαντες. περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως οἶδε τε γενναίως δικαιούντες μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν μαχόμενοι ἐτελεύτησαν, καὶ τῶν λειπομένων πάντα τινὰ εἰκόσ ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν».

Μετάφραση:

Και συνοψίζοντας λέω ότι η πόλη μας σε όλες τις εκδηλώσεις είναι σχολείο της Ελλάδας και ο κάθε άνδρας από μας ως άτομο μου φαίνεται ότι θα μπορούσε ο ίδιος σε πάρα πολλές δραστηριότητες να παρουσιάσει τον εαυτό του αυτοδύναμο με την πιο μεγάλη χάρη και επιδεξιότητα. Και ότι αυτά που λέω δεν είναι περισσότερο παινήματα κατάλληλα για την παρούσα στιγμή, αλλά η πραγματική αλήθεια στηριγμένη στα έργα, η ίδια η δύναμη της πόλης το φανερώνει, την οποία αποκτήσαμε μ' αυτούς τους τρόπους ζωής. Γιατί μόνη αυτή από τις τωρινές πόλεις βγαίνει από τη δοκιμασία ανώτερη από τη φήμη και μόνη αυτή ούτε στον εχθρό που έρχεται εναντίον της δίνει το δικαίωμα να αγανακτήσει, από τι ανάξιους αντιπάλους νικιέται, ούτε στον υπήκοο (δίνει το δικαίωμα) να παραπονεθεί, ότι τάχα τον εξουσιάζουν ανάξιοι. Και επειδή παρουσιάσαμε τη δύναμή μας με μεγάλες αποδείξεις και όχι βέβαια χωρίς μάρτυρες, και οι τωρινοί και οι μεταγενέστεροι θα μας θαυμάζουν, χωρίς να έχουμε καθόλου ανάγκη, ούτε από έναν Όμηρο για να μας υμνήσει, ούτε από κανέναν άλλον, ο οποίος με τα λόγια του θα δώσει μια πρόσκαιρη χαρά, την ιδέα όμως που θα σχηματιστεί για τα έργα μας θα έρθει ύστερα να τη βλάψει η αλήθεια, αλλά επειδή εξαναγκάσαμε κάθε θάλασσα και στεριά να ανοίξει πέρασμα στην τόλμη μας και ιδρύσαμε (στήσαμε) παντού αιώνια μνημεία για τις συμφορές και τις νίκες μας. Για μια τέτοια πόλη λοιπόν κι αυτοί εδώ πιστεύοντας ότι ήταν καθήκον τους να μη χαθεί, πολεμώντας γενναία σκοτώθηκαν, και από μας που μένουμε στη ζωή είναι φυσικό ο καθένας να θέλει να υποφέρει για χάρη της.

Περίληψη:

Ανακεφαλαίωση του ύμνου προς την πόλη και τον πολίτη: η πόλη είναι πνευματικό κέντρο της Ελλάδας, το άτομο είναι ολοκληρωμένος πολίτης με πολυμερή δράση. Απόδειξη η δύναμη της πόλης (η πόλη είναι ανώτερη από τη φήμη της και γίνεται παραδεχτή και από εχθρούς και από υπηκόους). Αποδείξεις και μάρτυρες της δόξας θα κινούν το θαυμασμό σε σύγχρονους και μεταγενέστερους – έπαινοι ποιητών ή λογογράφων είναι άχρηστοι και επιζήμιοι. Για την υπεράσπιση αυτής της πόλης θυσιάστηκαν πολεμιστές. Αυτό είναι το χρέος όσων επιζούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 42: **«Έπαινος των νεκρών»**

Κείμενο:

«Δι' ὃ δὴ καὶ ἐμήκυνα τὰ περὶ τῆς πόλεως, διδασκαλίαν τε ποιούμενος μὴ περὶ ἴσου ἡμῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα καὶ οἷς τῶνδε μὴδὲν ὑπάρχει ὁμοίως, καὶ τὴν εὐλογίαν ἅμα ἐφ' οἷς νῦν λέγω φανερὰν σημεῖοις καθιστάς. καὶ εἴρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα· ἃ γὰρ τὴν πόλιν ὕμνησα, αἱ τῶνδε καὶ τῶν τοιῶνδε ἀρετὰὶ ἐκόσμησαν, καὶ οὐκ ἂν πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων ἰσόρροπος ὡσπερ τῶνδε ὁ λόγος τῶν ἔργων φανείη. δοκεῖ δέ μοι δηλοῦν ἀνδρὸς ἀρετὴν πρώτην τε μὴνύουσα καὶ τελευτάα βεβαιούσα ἢ νῦν τῶνδε καταστροφή. καὶ γὰρ τοῖς τάλλα χεῖροσι δίκαιον τὴν ἐς τοὺς πολέμους ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀνδραγαθίαν προτίθεσθαι· ἀγαθῷ γὰρ κακὸν ἀφανίσαντες κοινῶς μᾶλλον ὠφέλησαν ἢ ἐκ τῶν ἰδίων ἔβλαψαν. τῶνδε δὲ οὔτε πλούτου τις τὴν ἐτι ἀπόλαυσιν προτιμήσας ἐμαλακίσθη οὔτε πενίας ἐλπίδι, ὡς κἂν ἐτι διαφυγὼν αὐτὴν πλουτήσειεν, ἀναβολὴν τοῦ δεινοῦ ἐποίησατο· τὴν δὲ τῶν ἐναντίων τιμωρίαν ποθεινότεραν αὐτῶν λαβόντες καὶ κινδύνων ἅμα τόνδε κάλλιστον νομίσαντες ἐβουλήθησαν μετ' αὐτοῦ τοὺς μὲν τιμωρεῖσθαι, τῶν δὲ ἐφίεσθαι, ἐλπίδι μὲν τὸ ἀφανὲς τοῦ κατορθῶσιν ἐπιτρέψαντες, ἔργῳ δὲ περὶ τοῦ ἤδη ὀρωμένου σφίσι αὐτοῖς ἀξιούντες πεποιθῆναι, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀμύνεσθαι καὶ παθεῖν μᾶλλον ἠγησάμενοι ἢ [τὸ] ἐνδόντες σφῆζεσθαι, τὸ μὲν αἰσχρὸν τοῦ λόγου ἔφυγον, τὸ δ' ἔργον τῷ σώματι ὑπέμειναν καὶ δι' ἐλαχίστου καιροῦ τύχης ἅμα ἀκμῆ τῆς δόξης μᾶλλον ἢ τοῦ δέους ἀπηλλάγησαν».

Μετάφραση:

Γι' αυτό ακριβώς και μίλησα διεξοδικά για την πόλη μας, γιατί θέλησα να κάνω κατανοητό ότι δεν αγωνιζόμαστε για πράγματα ίσης σημασίας εμείς και όσοι δεν έχουν τίποτα παρόμοιο μ' αυτά και ταυτόχρονα να στηρίξω με φανερές αποδείξεις το εγκώμιο αυτών, για τους οποίους μιλώ τώρα. Και πράγματι έχει ειπωθεί το μεγαλύτερο μέρος αυτού του επαίνου. Γιατί με όσα ύμνησα την πόλη, τη στόλισαν τα ανδραγαθήματα αυτών και των ομοίων τους, και για λίγους Έλληνες, όπως ακριβώς γι' αυτούς εδώ, θα μπορούσε να φανεί ο έπαινος ισόβαρος με τα έργα τους. Και μου φαίνεται ότι ο τωρινός θάνατος αυτών εδώ φανερώνει την ανδρεία τους, είτε αυτή είναι το πρώτο της μήνυμα είτε η τελική επισφράγιση της. Και πραγματικά είναι δίκαιο στην περίπτωση όσων από κάθε άλλη άποψη είναι κακοί να προβάλλουν την ανδραγαθία που δείχνουν στους πολέμους υπέρ της πατρίδας. Γιατί με την ανδραγαθία τους έσβησαν ολότελα κάθε ηθικό παράπτωμα και περισσότερο ωφέλησαν την κοινή υπόθεση, παρά έβλαψαν με τα προσωπικά τους παραπτώματα. Και απ' αυτούς ούτε κάποιος πλούσιος έδειξε δειλία, επειδή προτίμησε την απόλαυση του πλούτου για περισσότερο χρόνο, ούτε φτωχός προσπάθησε ν' αναβάλει τον κίνδυνο, με την ελπίδα που του δίνει η φτώχεια, ότι θα μπορούσε να την αποφύγει και να γίνει πλούσιος. Αντίθετα, επειδή θεώρησαν πιο ποθητή απ' αυτά την τιμωρία των εχθρών και συγχρόνως επειδή νόμισαν ότι αυτός ο κίνδυνος είναι πιο ωραίος, θέλησαν αντιμετωπίζοντάς τον να εκδικηθούν αυτούς (ενν. τους εχθρούς), εκείνα (ενν. τα αγαθά) να τα επιθυμούν, εμπιστευόμενοι την αβέβαιη έκβαση του αγώνα στην ελπίδα, μέσα στη μάχη όμως γι' αυτό που έβλεπαν πια μπροστά τους, θεωρώντας υποχρέωσή τους να στηριχτούν στον ίδιο τους τον εαυτό και μέσα πια σ' αυτό τον κίνδυνο, επειδή προτίμησαν να αγωνιστούν και να πεθάνουν, παρά να υποχωρήσουν και να σωθούν, απέφυγαν τη ντροπή να τους λένε δειλούς, κράτησαν όμως τον αγώνα, δίνοντας τη ζωή τους και σε μια ελάχιστη κρίσιμη στιγμή γραμμένη από την τύχη, ενώ στην ελπίδα άκμαζε πιο πολύ η ένδοξη νίκη, παρά ο φόβος της ήττας, χάθηκαν.

Περίληψη:

Ο ρήτορας επεκτάθηκε στον έπαινο της πολιτείας, για να καταδείξει την ανωτερότητά της και να επαινέσει έτσι τους νεκρούς. Οι ύμνοι του ρήτορα προς την πολιτεία και η ανδραγαθία των σκοτωμένων πολεμιστών συντείνουν στο να δοξάσουν την πόλη. Οι πράξεις των νεκρών δικαιώνουν τους επαίνους προς αυτούς. Η δόξα των κατορθωμάτων τους εξαλείφει και ορισμένα πιθανά μελανά σημεία της ιδιωτικής τους ζωής. Πλούσιοι ή φτωχοί οι πολεμιστές αγνόησαν και πλούτη και ελπίδες για μελλοντική απόκτηση αυτών και θυσιάστηκαν, για να αποκρούσουν τους εχθρούς. Για τα αγαθά κράτησαν μόνο την επιθυμία, ενώ την ώρα της μάχης με εμπιστοσύνη στον εαυτό τους θυσιάστηκαν χωρίς φόβο, και έτσι κέρδισαν καλή φήμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 43:

«Προτροπή για τους πολίτες»

Κείμενο:

«Καὶ οἶδε μὲν προσηκόντως τῇ πόλει τοιοῦδε ἐγένοντο· τοὺς δὲ λοιποὺς χρῆ ἀσφαλεστέραν μὲν εὐχεσθαι, ἀτολμοτέραν δὲ μηδὲν ἀξιοῦν τὴν ἐς τοὺς πολεμίους διάνοιαν ἔχειν, σκοποῦντας μὴ λόγῳ μόνῳ τὴν ὠφελίαν, ἣν ἂν τις πρὸς οὐδὲν χεῖρον αὐτοὺς ὑμᾶς εἰδόμενος μὴκύνει, λέγων ὅσα ἐν τῷ τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι ἀγαθὰ ἔνεστιν, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῆς πόλεως δύναμιν καθ' ἡμέραν ἔργῳ θεομένους καὶ ἐραστὰς γιγνομένους αὐτῆς, καὶ ὅταν ὑμῖν μεγάλη δόξα εἶναι, ἐνθυμουμένους ὅτι τολμῶντες καὶ γινώσκοντες τὰ δέοντα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυρόμενοι ἄνδρες αὐτὰ ἐκτίσαντο, καὶ ὁπότε καὶ πείρα του σφαλῆεν, οὐκ οὖν καὶ τὴν πόλιν γε τῆς σφετέρας ἀρετῆς ἀξιοῦντες στερίσκουσιν, κάλλιστον δὲ ἔρανον αὐτῇ προῖεμένοι. κοινῇ γὰρ τὰ σώματα διδόντες ἰδίᾳ τὸν ἀγῆρων ἐπαινον ἐλάμβανον καὶ τὸν τάφον ἐπισημότατον, οὐκ ἐν ᾧ κείνη μᾶλλον, ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ δόξα αὐτῶν παρὰ τῷ ἐντυχόντι αἰεὶ καὶ λόγου καὶ ἔργου καιρῷ αἰετμνηστος καταλείπεται. ἀνδρῶν γὰρ ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος, καὶ οὐ στηλῶν μόνον ἐν τῇ οἰκείᾳ σημαίνει ἐπιγραφὴ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μὴ προσηκούσῃ ἄγραφος μνήμη παρ' ἐκάστῳ τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου ἐνδιαίταται. οὐδὲν νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον κρίναντες μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους. οὐ γὰρ οἱ κακοπραγοῦντες δικαιότερον ἀφειδοῖεν ἂν τοῦ βίου, οἷς ἐλπίς οὐκ ἔστιν ἀγαθοῦ, ἀλλ' οἷς ἢ ἐναντία μεταβολὴ ἐν τῷ ζῆν ἔτι κινδυνεύεται καὶ ἐν οἷς μάλιστα μεγάλα τὰ διαφέροντα, ἦν τι πταίσωσιν. ἀλγεινότερα γὰρ ἀνδρὶ γε φρόνημα ἔχοντι ἢ μετὰ τοῦ [ἐν τῷ] μαλακισθῆναι κάκῳσις ἢ ὁ μετὰ ὀφθίμου καὶ κοινῆς ἐλπίδος ἅμα γινόμενος ἀνάσθητος θάνατος».

Μετάφραση:

Και αυτοί εδώ βέβαια, όπως ταιριάζει στην πόλη αναδείχθηκαν τέτοιοι. Και οι υπόλοιποι (όσοι ζείτε) πρέπει να εύχεστε το φρόνημά σας εναντίον των εχθρών να σας φέρει μικρότερο κίνδυνο, όμως να μην ανεχθείτε να είναι ατολμότερο απέναντι στους εχθρούς, κρίνοντας όχι μονάχα με το λογικό την ωφέλειά του, για την οποία θα μπορούσε κανείς να μιλήσει πολύ σε σας, που οι ίδιοι τα ξέρετε καλά, αναφέροντας πόσα καλά υπάρχουν στο να αντιστέκεται κανείς στους εχθρούς, αλλά πιο πολύ κοιτάζοντας προσεκτικά κάθε μέρα στην πράξη τη δύναμη της πόλης και αγαπώντας την με πάθος, και όταν σας φανεί ότι είναι μεγάλη, να συλλογίζεστε ότι αυτά τα απέκτησαν άνδρες που τολμούν και γνωρίζουν το καθήκον τους και που νιώθουν ντροπή στις μάχες (να μην κάνουν το καθήκον τους), και αν καμιά φορά σε μια προσπάθειά τους αποτύχαιναν, δεν επέτρεπαν στον εαυτό τους να στερήσουν και την πόλη απ' τη δική τους ανδρεία, αλλά την πρόσφεραν σ' αυτή σαν την πιο ωραία συνεισφορά τους. Γιατί προσφέροντας όλοι μαζί τη ζωή τους έπαιρναν ο καθένας ξεχωριστά τον αιώνιο έπαινο και τον πιο λαμπρό τάφο, όχι τόσο εκείνον στον οποίο είναι θαμμένοι, όσο εκείνον στον οποίο η δόξα τους μένει και μνημονεύεται αιώνια σε κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται, είτε δημηγορίας είτε μάχης. Γιατί τάφος των μεγάλων ανδρών είναι η γη ολόκληρη και δεν το δηλώνει μόνο η επιγραφή μιας στήλης στη γενέτειρά τους, αλλά και σε ξένη χώρα ζει μέσα στην ψυχή του καθενός άγραφη ή θύμηση, όχι τόσο των ανδραγαθημάτων τους όσο του φρονήματός τους. Αυτούς λοιπόν τώρα εσείς, αφού τους έχετε ως παράδειγμα και αφού θεωρείται ότι ευτυχία σημαίνει ελευθερία και ελευθερία σημαίνει ανδρεία, να μη δηλιάσετε μπροστά στους κινδύνους του πολέμου. Γιατί δε θα ήταν πιο δίκαιο ν' αφήσουν τη ζωή τους όσοι δυστυχούν, στους οποίους δεν υπάρχει καμιά ελπίδα καλού, αλλά όσοι στην υπόλοιπη ζωή τους κινδυνεύουν να βρεθούν σε ολότελα διαφορετική κατάσταση και για τους οποίους θα είναι πολύ πιο μεγάλη η διαφορά, αν τυχόν αποτύχουν κάπου. Γιατί πράγματι σ' έναν άνδρα με φρόνημα προκαλεί μεγαλύτερο πόνο η εξαθλίωση που προέρχεται απ' τη δειλία στη μάχη παρά ο θάνατος που έρχεται ανεπαίσθητα σε στιγμή (έξαρσης) της δύναμης και της κοινής προσδοκίας.

Περίληψη:

Τέτοια είναι η ανδρεία των προκειμένων νεκρών. Αυτοί που επιζούν πρέπει να εύχονται καλύτερη τύχη και να δείχνουν ίση τόλμη με τους ήρωες που πέθαναν. Η θυσία πρέπει να στηρίζεται όχι τόσο στον υπολογισμό των πλεονεκτημάτων, όσο στο θαυμασμό και την αγάπη για την πόλη. Πρέπει όσοι επιζούν να ανακαλούν στη μνήμη τις θυσίες αυτών που έπεσαν για την πατρίδα, που η δόξα τους νίκησε το χώρο και το χρόνο. Αυτοί που επιζούν να μιμούνται την ανδρεία των προκειμένων νεκρών, γιατί ευτυχία, ελευθερία, ευψυχία είναι ταυτόσημα και γιατί δικαιότερο είναι όσοι ευτυχούν και όχι όσοι δυστυχούν να θυσιάζονται για την πόλη, γιατί αυτοί θα ζημιωθούν από μια μεταβολή της τύχης προς το χειρότερο. Για έναν άνδρα με ψυχή ο θάνατος είναι προτιμότερος από την ταπεινωτική ήττα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 44:

«Προτροπή για τους γονείς των νεκρών»

Κείμενο:

«Δι' ὅπερ καὶ τοὺς τῶνδε νῦν τοκέας, ὅσοι πάρεστε, οὐκ ὀλοφύρομαι μᾶλλον ἢ παραμυθίσσασθαι. ἐν πολυτρόποις γὰρ ξυμφοραῖς ἐπίστανται τραφέντες· τὸ δ' εὐτυχές, οἳ ἂν τῆς εὐπρεπεστάτης λάχωσιν, ὥσπερ οἶδε μὲν νῦν, τελευτῆς, ὑμᾶς δὲ λύπης, καὶ οἷς ἐνευδαίμονησά τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτήσῃ ξυνεμετρήθη. χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὄν, ὄν καὶ πολλάκις ἔξετε ὑπομνήματα ἐν ἄλλων εὐτυχίαις, αἷς ποτὲ καὶ αὐτοὶ ἠγάλλεσθε· καὶ λύπη οὐχ ὄν ἂν τις μὴ πειρασάμενος ἀγαθῶν στερίσκηται, ἀλλ' οὗ ἂν ἐθαῖς γενόμενος ἀφαιρεθῆ. καρτερῆν δὲ χρῆ καὶ ἄλλων παίδων ἐλπιδι, οἷς ἔτι ἠλικία τέκνωσιν ποιῆσθαι· ἰδίᾳ τε γὰρ τῶν οὐκ ὄντων λήθη οἱ ἐπιγιγνόμενοί τιςιν ἔσονται, καὶ τῇ πόλει διχόθεν, ἕκ τε τοῦ μὴ ἐρημοῦσθαι καὶ ἀσφαλείᾳ, ξυνοίσει· οὐ γὰρ οἶδόν τε ἴσον τι ἢ δίκαιον βουλευέσθαι οἳ ἂν μὴ καὶ παῖδας ἐκ τοῦ ὁμοίου παραβαλλόμενοι κινδυνεύωσιν. ὅσοι δ' αὖ παρηβήκατε, τόν τε πλέονα κέρδος ὄν ἠτύχετε βίον ἠγάσθε καὶ τόνδε βραχὺν ἔσεσθαι, καὶ τῇ τῶνδε εὐκλείᾳ κουφίζεσθε. τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων μόνον, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀχρείῳ τῆς ἠλικίας τὸ κερδαίνειν, ὥσπερ τινὲς φασί, μᾶλλον τέρπει, ἀλλὰ τὸ τιμᾶσθαι».

Μετάφραση:

Γι' αυτό ακριβώς και τους γονεῖς των τωρινῶν νεκρῶν, ὅσοι εἶστε παρόντες, δε σας κλαίω τόσο παρά θα σας παρηγορήσω. Γιατί γνωρίζουν καλά ὅτι η ζωὴ τους πέρασε μέσα ἀπὸ κάθε εἶδους ἀλλαγῆς της τύχης. Και εὐτυχία εἶναι αὐτό, σε ὅσους η μοῖρα δώσει τον πιο ἐνδοξο θάνατο, ὅπως ακριβῶς σ' αὐτοὺς ἐδῶ τώρα ἢ την πιο τιμημένη λύπη, ὅπως σε σας, και για αὐτοὺς η ζωὴ μετρήθηκε ἔτσι ὥστε το τέλος της εὐτυχίας τους να συμπέσει με το τέλος της ζωῆς. Γνωρίζω βέβαια ὅτι εἶναι δύσκολο να σας πείσω (να σας παρηγορήσω) γι' αὐτοὺς και πολλές φορές θα ἔχετε ἀφορμὲς να τους θυμώσατε στις εὐτυχίες των ἄλλων, που κι εσεῖς κάποτε χαιρόσαστε. Και λυπάται κανεῖς, ὄχι αν του λείπουν ἀγαθὰ που δεν τα δοκίμασε, ἀλλὰ αν χάσει ἀγαθὰ που εἶχε συνηθίσει να ἀπολαμβάνει. Πρέπει ὁμως να κάνετε κουράγιο και με την ἐλπίδα ὅτι θα ἀποκτήσετε ἄλλα παιδιά, ὅσοι εἶστε σε ἠλικία να κάνετε παιδιά. Γιατί και στην ἰδιωτικὴ ζωὴ τα παιδιά που θα γεννηθῶν θα κάνουν ὑστερα μερικὸς να ξεχάσουν αὐτοὺς που δεν υπάρχουν, και για την πόλη αὐτό θα εἶναι ωφέλιμο ἀπὸ δύο ἀπόψεις, και γιατί δε θα ἐρημώνεται και γιατί θα εἶναι ἀσφαλῆς. Γιατί δεν εἶναι δυνατό να ἀποφασίζουν κατὰ τον ἴδιο τρόπο και δίκαια ὅσοι δεν κινδυνεύουν σαν τους ἄλλους προσφέροντας τα παιδιά τους και αὐτοί. Και ὅσοι εἶστε πάλι περασμένης ἠλικίας, και το μεγαλύτερο μέρος της ζωῆς σας, το ὁποῖο το περάσατε εὐτυχισμένοι, να το θεωρεῖται κέρδος και ὅτι η ζωὴ που σας μένει θα εἶναι μικρὴ και να παρηγορεῖστε με τη δόξα αὐτῶν ἐδῶ. Γιατί μόνο η ἀγάπη για τις τιμὲς δε γερνάει ποτὲ και στην ἠλικία κατὰ την ὁποῖα ο ἄνθρωπος δεν μπορεῖ να προσφέρει τίποτα, μεγαλύτερη ευχαρίστηση δε δίνει το κέρδος, ὅπως κάποιοι λένε, ἀλλὰ οἱ τιμὲς.

Περίληψη:

Ο ρήτορας παρηγορεῖ τους γονεῖς των νεκρῶν τονίζοντας σ' αὐτοὺς πως την εὐτυχία τη χαρίζει ο τιμητικὸς θάνατος, η τιμητικὴ λύπη και ο θάνατος μέσα στην εὐτυχία. Αναγνωρίζει τη δυσκολία του να τους κάνει να λησιμονήσουν τη θλίψη τους για τους νεκροὺς. Παρηγορεῖ τους νέους γονεῖς με την ἐλπίδα ἀποκτήσεως ἄλλων παιδιῶν (αὐτὸ ωφελεῖ και την πόλη), και τους γέροντες υπενθυμίζοντας πως το μεγαλύτερο μέρος της ζωῆς τους πέρασε με εὐτυχία, ἐνῶ το υπόλοιπο θα εἶναι δύσκολο και σύντομο, προτρέποντας αὐτοὺς να ἀνακουφίζονται με τη δόξα των παιδιῶν τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 45:

«Προτροπή για τους γιους, ἀδελφούς και χήρες των προκειμένων νεκρῶν»

Κείμενο:

«Παισὶ δ' αὖ ὅσοι τῶνδε πάρεστε ἢ ἀδελφοῖς ὄρω μέγαν τὸν ἀγῶνα (τὸν γὰρ οὐκ ὄντα ἄπας εἶωθεν ἐπαινεῖν), καὶ μόλις ἂν καθ' ὑπερβολὴν ἀρετῆς οὐχ ὁμοῖοι, ἀλλ' ὀλίγω χείρους κριθᾶτε. φθόνος γὰρ τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ ἀντίπαλον, τὸ δὲ μὴ ἐμποδῶν ἀνανταγωνίστῳ εὐνοία τετίμηται. εἰ δὲ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσοι νῦν ἐν χηραῖα ἔσονται, μνησθῆναι, βραχεῖα παραινέσει ἅπαν σημανῶ. τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χείροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἢ δόξα καὶ ἤς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ ψόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ἦ».

Μετάφραση:

Και για τα παιδιά πάλι αυτών, όσα είστε παρόντα, ή για τους αδερφούς, βλέπω τον αγώνα δύσκολο (γιατί εκείνον που δεν υπάρχει ο καθένας συνηθίζει να τον επαινεί) και πολύ δύσκολα, κι αν δείξετε ανδρεία μοναδική θα σας κρίνουν όχι ισάξιους, αλλά κάπως κατώτερους. Γιατί ανάμεσα στους ζωντανούς υπάρχει φθόνος προς τον αντίπαλό τους, ενώ εκείνον που δεν αντιστέκεται πια τον τιμούν με αδιαφιλονίκητη εύνοια. Και αν πρέπει ακόμη να κάνω κάποια μνεία για την αρετή των γυναικών όσες τώρα θα μείνουν χήρες, με μια σύντομη παραίνεση θα τα πω όλα. Να μη φανείτε κατώτερες από τη γυναικεία σας φύση, μεγάλη θα είναι η δόξα για σας, και για εκείνη που θα γίνεται όσο το δυνατό λιγότερος λόγος ανάμεσα στους άνδρες επαινετικά ή ντροπιασμένα.

Περίληψη:

Ο αγώνας των γιων και των αδερφών των προκείμενων νεκρών είναι δύσκολος. Οι άνθρωποι συνηθίζουν να τιμούν τους νεκρούς, είναι όμως φθονεροί και άδικοι κριτές για τους ανταγωνιστές που ζουν. Οι χήρες πρέπει να παραμένουν στην αφάνεια του σπιτιού τους και το όνομά τους να μην ακούγεται στις συζητήσεις των ανδρών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 46:

«Επίλογος (αμοιβές για τους νεκρούς)»

Κείμενο:

«Εἴρηται καὶ ἐμοὶ λόγῳ κατὰ τὸν νόμον ὅσα εἶχον πρόσφορα, καὶ ἔργῳ οἱ θαπτόμενοι τὰ μὲν ἤδη κεκόσμηται, τὰ δὲ αὐτῶν τοὺς παῖδας τὸ ἀπὸ τοῦδε δημοσία ἢ πόλις μέχρι ἤβης θρέψει, ὠφέλιμον στέφανον τοῖσδέ τε καὶ τοῖς λειπομένοις τῶν τοιῶνδε ἀγῶνων προτιθεῖσα· ἄθλα γὰρ οἷς κᾶται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖς δὲ καὶ ἄνδρες ἄριστοι πολιτεύουσιν. νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὄν προσήκει ἐκάστῳ ἅπιτε».

Μετάφραση:

Και έχουν ειπωθεί και από μένα με το λόγο μου σύμφωνα με τη συνήθεια, όσα θεώρησα κατάλληλα, και με έργα από τη μια αυτοί που τάφηκαν έχουν ήδη τιμηθεί και από την άλλη τα παιδιά τους, ώσπου να γίνουν έφηβοι, θα τα αναθρέψει η πόλη με δημοσία δαπάνη, προβάλλοντας έτσι ως βραβείο στους τέτοιους αγώνες ένα ωφέλιμο στεφάνι και γι' αυτούς εδώ και για όσους είναι στη ζωή. Γιατί όπου έχουν οριστεί πολύ μεγάλα έπαθλα για την ανδρεία εκεί ζουν και άριστοι πολίτες. Και τώρα, αφού ο καθένας θρηνησει το δικό του, φύγετε.

Περίληψη:

Ο λόγος και η κηδεία τελείωσε, η πόλη ήδη αναλαμβάνει τη φροντίδα για τους γιους των νεκρών (αμοιβή ωφέλιμη γι' αυτούς). Όπου τέτοιες αμοιβές (επιταφίου λόγου, τελετής, φροντίδας για τέκνα), εκεί αναδεικνύονται άριστοι πολίτες. Τέλος, καλεί τους συγκεντρωμένους να διαλυθούν μετά το θρήνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 47:

Κείμενο:

Τοιοῦσδε μὲν ὁ τάφος ἐγένετο ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ· [...]

Μετάφραση:

Έτσι λοιπόν έγινε η ταφή αυτό το χειμώνα. [...]

Επιμέλεια:

Αλέξανδρος Γ. Αλεξανδρίδης
Φιλολόγος